

EL CONVENT D'ORTA

Al terme d'Orta i a uns dos quilòmetres del poble, s'aixeca el convent, la fundació del qual pareix que es remonta al temps dels templers (el domini dels templers s'extén de la 2a. meitat del s. XII a principis del s. XIV). Es creu que les quatre últimes seccions amb l'abside⁽¹⁾ de l'església són construccions del temps dels templers, mentre que la façana i el primer tram pertanyen a la segona meitat del s. XV. L'estil del temple respon als últims temps del romànic.

El motiu de la construcció del temple sembla que fou per albergar la imatge de la Verge, que abans estava en una petita ermita. Durant molt de temps l'església fou regentada per capellans seculars, els quals celebraven allí la missa molt sovint. Però per a que el santuari estigués més ben atès, el magistrat d'Orta va cridar els franciscans. Pareix que aquests van anar-hi als voltants de l'any 1517, els frares no varen estar gaire temps allí i no se sap perquè van marxar.

El monestir va restar altre cop abandonat, mentre la devoció anava creixent, davant d'això els governadors d'Orta, aprofitant l'estada de Carles I a Montsó, on estaven reunides les Corts catalanes, van acudir a ell per a que intercedís davant el Provincial dels franciscans i aquests tornessin a Orta. Així va ser. La data exacta de la seva tornada no se sap, però es dedueix que si les Corts van ésser el 1542, cap al 1543 els franciscans ja tornaven a habitar el convent i li van posar la denominació franciscana de Ntra. Senyora del Àngels.

En aquell temps el convent era de dimensions molt reduïdes i amb prou feines hi podien viure uns dotze religiosos. La imatge de la Verge, segons el P. Marca, testimoni ocular, estava al nínxol principal de l'altar major i tenia una alçada aproximada d'uns quatre pams, des dels pits a les extremitats dels peus era un tronc de fusta tan querat que amb prou feines s'aguantava dret, però la cara de la Verge i la imatge del nen que tenia damunt la seva mà esquerra, estaven molt ben conservades, el seu color era fosc però bell.

El fet més important que va tenir lloc al convent fou l'arribada del llec franciscà, dit fra Salvador, al poc temps de la segona estada d'aquests allí. Suposem que va arribar el 1547 i la seva estada va ésser de deu o dotze anys (el 1559 marxà a Reus). El varen enviar a Orta, davant la fama dels seus miracles, pensant que vivint en aquest convent, desconegut i allunyat de tot nucli urbà, la gent s'oblidaria d'ell. Però no fou així i prompte el poble es va veure envaït per nombrosos fidels que buscaven curació per als seus malalts. Es diu que de vegades es varen aplegar més de dues mil persones entre malalts, devots i curiosos. Com que el seu ofici era el d'almoïner recorria tots els pobles de la comarca recollint tot tipus de donacions per al convent. Després va fer de cuiner i també estava al càrrec d'una petita horta a la vora del convent. El temps lliure orava, seva és la frase: «Senyor, vos m'ho haveu promès, vos m'ho haveu de fer»; un lloc molt freqüentat per ell era una cova

1 Àbside de l'església.

2 Claustre del convent.

de la muntanya, batejada després amb el seu nom.

L'impacte del frare fou important, quan ja en vida seva li cantaven aquests goigs:

En Orta Verge Senyora,
Mare de Nostre Senyor.
Grans miracles fa tot hora
Déu per frare Salvador.

Poc després de l'anada del frare van marxar del convent els franciscans de l'observança i van venir els franciscans recol·lectes que buscaven llocs retirats i lluny de les poblacions (1576).

Es va conservar com una relíquia la cel·la on havia viscut el sant, al buit de la finestra varen fer pintar el seu retrat. També es guardava el crucifix davant del qual pregava el sant, el qual estava a la capella major a la vora de l'evangeli amb un quadre pintat amb aquest pas de la vida del sant. Tant la imatge de la Verge com el crucifix foren destruïts pels francesos el 1810 (a la guerra de la Independència). Els frares van posar una altra imatge de la Verge, magnífica escultura del s. XVIII.

Al convent també es guardava la relíquia d'una costella del sant, la qual el 1603 es va posar en un reliquiari de plata, a manera de torreta, essent el peu de bronze daurat per sobre, donatiu del matrimoni Rafel i Angela Tarrós. Va ésser robat pels francesos a la Guerra de Separació o dels Segadors (1641-1652), guerra de la Generalitat i la corona de França contra la Monarquia espanyola; guerra civil entre catalans, ja que l'alta noblesa i l'alta burgesia restaren fidels a la Monarquia, mentre els cavallers de la muntanya i els camperols lluitaven a favor de França; guerra, a més, involucrada en la guerra europea dels Trenta Anys. El fet que els camperols lluitessin al costat de França no va impedir

que els soldats francesos, com a totes les guerres, i més en territori estranger, s'apropriessin dels objectes de valor que trobaven.

Fou en temps d'aquesta guerra (l'onze de gener de 1642) quan es va inaugurar la capella dedicada a Sant Salvador, d'estil del Renaixement; es troba a l'entrada de l'església i a la vora de l'evangeli, amb la cúpula i volta cintrades. El retaule era tot daurat. En aquella època era guardià del convent el P. Pere Fabra.

Els frares aspiraven a tenir una altra relíquia del sant i aquest desig el van poder satisfer mitjançant el capellà Jaume Ferrer, el qual havent aconseguit una gràcia extraordinària de St. Salvador va oferir-se per parlar amb la duquessa de Gandia, Mª Artemisa d'Oria i Carreto, de la qual era el capellà, per a que aquesta els regalés el que desitjaven. I així fou. L'any 1665 va donar al convent una relíquia del sant, un tros de canella d'un braç del sant, tallat quan era virreina de Sardenya. L'entrega es va fer amb tota solemnitat el dia 7 de maig de 1665. N'era guardià el P. Josep Gomar.

Entre l'any 1700 i 1702 es va construir una capella a l'entrada de la cova de S. Salvador pagada pel matrimoni Josep i Narcisa Galtés de Vilanova i la Geltru en agraïment a un miracle del sant, amb una cabuda d'unes 50 persones, també varen costejar el retaule i l'altar. Al mig del retaule hi havia un quadre representant l'aparició de la Verge amb el nen i St. Pau.

A la falda de la muntanya es troba la font miraculosa de Sant Salvador, que no és altra cosa que una petita cova davall d'una roca. Al fons hi ha una imatge del sant protegida per una reixa de ferro. Brollen tres gotes d'aigua, única font de la muntanya, segons la tradició, les va fer sortir el sant amb tres cop del seu bàcul.

En temps dels frares vorejava el camí del

poble al convent, un viacrucis que acabava a les grades del convent (n'hi ha 36), aquestes van des del camp a l'atri del temple, amb entrada d'arc ogival, i façana de pulits carreus de pedra rogenca. Les estacions estaven formades per pilars quadrats de pedra amb fornícules; dintre estaven les rajoles que reproduïen les escenes de la Passió. Cada pilar de les estacions acabava amb una bola característica ornamental del s. XVIII i començaments del XIX.

La devoció de molta gent pel sant va fer que aquell convent, que en el seu temps era de reduïdes dimensions, anés creixent i aixecant parets d'esplèndida pedra de carreus. Eren crescudes les almoines, amb les quals podien anar vivint els 30 religiosos, que integraven

aquella comunitat a mitjan s. XVIII. També va ajudar a fer créixer el convent el fet que la Província posava allí quasi sempre el curs de Filosofia. Es van construir oficines al cor, es va fer la sacristia, la biblioteca, la cuina, el refectori, es van fer més cel·les, ... així el convent podia tenir els seus novicis i estudiants. El 1835, residien al convent 41 religiosos: 16 pares, 12 coristes, 9 llecs i 4 donats. Per a l'ampliació del convent també van ajudar molt les 700 lliures que li va deixar en el seu testament el bisbe de Barcelona, Joan Sentís, mort el 7 d'octubre de 1632. Així mateix, l'any 1670 el poble va cedir al convent, de les seves terres comunals, un tros de terra d'uns dos jornals per a horta.

3. Vista frontal de l'església.

És indubtable que el personatge més famós que va viure al convent fou St. Salvador, però també van viure i morir allí dos varons sants: el francès fra Antoni Mañero, varó penitentíssim i molt caritatiu que va trobar a Orta la soledat complerta que ell desitjava i l'ambient per a la més alta contemplació. Va viure quasi sempre a l'ermita de St. Onofre, fins als 80 anys, i morí el 4 d'octubre de 1596. L'altre fou D.Alonso de Granada, el qual vivia allí com a donat, fill del noble Marqués de Campoteja i Camporey. Era, com veiem, de família noble i cavaller de Santiago. Per vèncer una passió que el dominava va marxar de casa seva cap a Roma. Pel camí s'hospedà a Corbera, la família que el va acollir va anar a Orta per devoció a Sant Salvador, D.Alonso els va acompanyar; la vida del convent el va entusiasmar i allí es va quedar fent les feines més humils. Va morir el 25 d'agost de 1674. Al convent va deixar dues corones de plata, l'una a la Verge i l'altra al nen, un encenser i barqueta de plata i una custòdia de plata de 141 onzes i mit-

ja de pes. Les corones també van ésser robades pels francesos el 1810 (Guerra de la Independència).

Les calamitats per al convent van començar a l'època de Felip IV, quan la guerra dels Segadors. Una tropa de la cavalleria francesa d'uns 60 soldats varen entrar al convent amb el pretext que allí s'hi refugiaven tropes espanyoles. Es varen emportar el copó, la relíquia de Sant Salvador i saquejaren tot el convent.

Greus varen ser les destrosses ocasionades al convent i l'església per les tropes franceses quan la Guerra de la Independència. El dia 10 de febrer de 1810 va entrar a Orta el general francès Musnier i les seves tropes van saquejar el convent i l'església, varen mutilar les imatges, varen cremar la imatge de la Verge i el Crucifix. Van fer servir el convent d'hospital, fent de les cel·les grans sales per a ferits. Retirants els francesos del poble, va quedar inservible. Fou el fill d'Orta P.Josep Rel, guardià del convent, qui

amb molt d'entusiasme va reempendre l'obra de reconstrucció.

Però el 22 de juliol de 1822, els revolucionaris constitucionals del baix Aragó van tornar a saquejar el convent i l'església. Van prendre el guardià del convent P. Josep Rel i no el van deixar anar fins que van rebre la quantitat de mil duros. El 16 d'octubre del mateix any van tornar a assaltar el convent i aquest cop ho van cremar tot, imatges, convent i hospederia. Els historiadors diuen que aquest fou un dels convents que més varen sofrir, de manera que pareixia la seva fi. Però els religiosos varen tornar fins l'any 1835 que assenyala la fi definitiva de l'estada dels franciscans al convent d'Orta. Els miquelets de Reus, que prestaven servei a la comarca, molestaven els frares, que varen estar molts dies dormint a la muntanya per por a represàlies, fins que un dia van rebre un ofici-ordre del cap polític de Tarragona, ordenant-los l'abandó del convent després de tapiar-ne totes les entrades. Els religiosos havien de marxar a les seves respectives cases. Així ho van fer el 9 d'agost de 1835.

Un cop abandonat el convent, fou comprat per un fill del poble, Joan Bta. Fornós molt lliberal, el qual va començar a vendre teules, vigues, pedres, etc. Quan estava en perill l'església, es va fer una comissió amb exclaustats franciscans fills del poble, per comprar-li el que quedava, salvant així l'església. Del convent sols en va quedar les parets mestres.

L'abandó del convent coincideix amb la revolució burgesa de 1835 i la primera guerra carlina (1833-40). La revolució burgesa significà el canvi polític a través del qual es van posar les bases d'un nou tipus d'estat, l'estat liberal, que s'edificà sobre un nou model de societat. La guerra civil reflecteix l'existència de dues alternatives socials i polítiques distintes: la carlina i la liberal; la segona és la que va triomfar. Els religiosos estaven al costat del carlisme, partidaris de l'absolutisme, dels privilegis de l'església i de la unió ferma entre la corona i la creu, defensores dels usos i costums de la terra, i varen sofrir les represàlies dels liberals que varen arribar a suprimir els ordes religiosos, ja que els liberals eren constitucionalistes, anticlericals, centralistes...

Teresa LLOMBART
Salvador CARBÓ

BIBLIOGRAFIA

- FERRET, A.: «Compendi d'història de Catalunya». Edit. Claret.
- SALVAT: «Història de Catalunya» Vol. 5.
- MARTI, J.: «Convento de Ntra. Sra. de los Angeles de Horta». Separata de Revista Franciscana. Mayo-Junio 1963.
- SANAHUJA, P.: «Hª de la Seráfica provincia de Catalunya» Ed. Seráfica. Barcelona, 1959.

NOTES HISTORIOGRÀFIQUES DE L'ARXIU PARROQUIAL DE VILALBA

La Vila de Vilalba ha reexit, malgrat òbvies vicissituds i tot i amb lamentables fallides, a conservar un interessant Arxiu Parroquial on es manifesta una rica varietat en temes i facetes, per a l'estudi de la Historiografia i Costumisme local, ço és dir, amb lleugeres variants possibles, de la nostra Contrada. En primer lloc, en farem esment de la seva agressolada Catalانيتat.

Ja envers les primeries del segle XVII, quan comença a palesar-se una davallada a la Literatura Catalana, la nostra documentació escrita ho és, precisament i abastament, en aquesta llengua del país: un català amb una peculiar grafia pròpia del temps, de contraccions en certs modismes i curioses abreujaures, però, sense cap mena de dubte, de bell estil, riquesa en la dicció, i de comprensió pràcticament perfecta. L'acurada i característica fraseologia podria ésser tema per a un altre treball.

Cert és, que les plomes que plasmaren les anotacions demogràfiques (moltes vegades amb afegits d'interessants detalls) i omplien textos de disposicions jurídiques diverses, fóren de mans dels qui podríem qualificar «d'intel·lectuals» o lletraferits, eclesiàstics en bona major part (alguns d'ells doctorats en ambdós Drets Canònics; Teologia i Filosofia), tant, però, com que serien bons coneixedors de les gentes i dels costums i tarannà de la Terra, de la que ells mateixos, nadius o per adopció, hi restaven vinculats. Per esmentar, només representativament, alguns d'aquests intèrprets del sentir i de la llengua del país, ens plau anomenar per aquest període, a Vilalba un mossèn Agustí Sentís, un mossèn Tomàs Mestre, o els dos Coll -mossèn Geroni i mossèn Pere- com a Gandesa un mossèn Miquel Macip, o un mossèn Onofre Català, fill de Batea.

En el segle XVIII, començat sota els matei-